

Mevlevîlik'te Kadın ve Mevlânâ Âilesinden Kâmile Hanım'ın Mevlevîliğe Hizmetleri*

Betül Saylan**

Öz

Mevlevîlik'te kadın varlığı diğer tarikatlara nazaran farklılık arz etmektedir. Bunda Mevlânâ'nın kadın hakkındaki tutum ve görüşlerinin etkili olduğu bir gerçektir. Mevlânâ'ya duyulan hürmet ve muhabbet ile şekillenen Mevlevîlik'teki kadın varlığının en belirgin örneklerinden biri Mevlânâ âilesinden Kâmile Hanım'ın Kütahya Mevlevîhânesi özelinde Mevlevîliğe yaptığı hizmetlerde göze çarpmakta ve Mevlânâ döneminden günümüze kadar ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mevlevîlik, Mevlânâ, Mesnevî, kadın, Kâmile Hanım*

Abstract

Woman at Mawlawiyya and Duties of Mrs. Kamile for Mawlawiyya from Mawlana Family

Entity of woman in Mawlawiyya different from other ways. At this, it is effective that opinion and attitudes of Mawlana about woman. A distinctive example is Mrs. Kamile's duties -from Mawlana family- for Mawlawiyya, special at Kütahya Mawlawihane. Because of Mawlana love, women's duties for Mawlana takes from term of Mawlana to today.

Key Words: *Mawlawiyya, Mawlana, Mesnevi, woman, Mrs. Kâmile*

Atıf: Betül Saylan "Mevlevîlik'te Kadın ve Mevlânâ Âilesinden Kâmile Hanım'ın Mevlevîliğe Hizmetleri", *KTÜİFD* 4, sy. 1 (Bahar 2017): 89-100.

* Bu çalışma, Giresun Üniversitesi tarafından 8-10 Mart 2017'de düzenlenen I. Ulusal Kadın Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, betulsaylan@ktu.edu.tr

Allah insanı kadın ve erkek olarak yaratmıştır. Ve İslâm ile ilgili bütün hükümlerde kadın ve erkek birlikte muhatap alınırlar. İslam tarihinde birçok kadın, çeşitli alanlarda faal olmuşlar ve İslam dini ve medeniyetinin şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki süreçte, özellikle Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerin bir araya getirilmesinde Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Âişe'nin büyük katkısı vardır. Şöyle söylenebilir ki, Müslümanlar dinlerinin 2/3'ünü "mü'minlerin annesi" olarak isimlendirilen "bir kadın"dan öğrenmişlerdir.

İslâm ruh hayatı demek olan ve Hz. Peygamber'in mükemmelen temsil ettiği güzel ahlâk ile ahlâklanmayı gaye edinen tasavvufun ortaya çıktığı zamandan beri de tasavvufta kadın varlığı gözardı edilemez. Esasen sufilerin hayatları incelendiği zaman da, birçok sufinin hayatının şekillenmesinde en önemli faktörün "zâhide anne"leri olduğunu görmek mümkündür.¹ "Cennet annelerin ayakları altındadır."² rivâyeti, insan hayatında anne/kadın faktörünün önemini destekler mâhiyettedir.

İlk tasavvufî hareketlerin temsilcilerinden Râbiatü'l-Adeviyye, o döneme dek erkek egemen bir söylemin hâkim olduğu ve daha çok "Allah korkusu"na (mehâfetullah) vurgu yapan tasavvuf düşüncesine "Allah sevgisi" (muhabbetullah) fikrini yerleştirmiştir. Ve bu noktada Râbiatü'l-Adeviyye'nin ekol haline geldiğini, fikirlerinin aşılammış olduğunu söylemek mümkündür. "Eğer sana Cennet ümidiyle ibadet ediyorsam beni Cennet'ine koyma. Eğer sana Cehennem korkusuyla ibadet ediyorsam beni Cehennem'ine at. Sana senden ötürü ibadet ediyorsam, beni ebedî güzelliğinden mahrum eyleme"³ Râbiatü'l-Adeviyye'nin en fazla bilinen ve içindeki Allah sevgisini en net şekilde dile getirdiği duâlarındandır.

Tasavvuf düşüncesi ve eğitim sisteminin müesseseseleşmiş hâli olan tarikatlar arasında ilk akla gelenlerden biri şüphesiz Mevlevîlik'tir. Mevlânâ'nın vefatından sonra, Mevlânâ'nın eser ve fikirleri çerçevesinde müesseseseleşen Mevlevîlik içerisinde kadın varlığı diğer tarikatlardan farklılık arz etmektedir diyebiliriz. Nitekim Mevlânâ âilesinin Sultan Veled'den devam eden koluna "Zükûr Çelebi"ler, Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hatun'dan devam eden koluna da "İnâs Çelebi"ler denmektedir ki kadın-

1 Annemarie Schimmel, *Bir Kadın Sufi: Rabia* (içerisinde takdim yazısı) (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 14.

2 Cihâd Nesâî, 25; İbn Mace, *Kitabü'l-Cihad*, 24.

3 Margaret Smith, *Bir Kadın Sufi: Rabia*, 66.

lardan gelen silsileye önem verilmesi Mevlevîlik içerisinde kadının yerini tesbit etmek için önemlidir.⁴ Hatta Mevlevîliğin Konya dışında, Afyon, Kütahya gibi önemli merkezlere yayılmasında Mevlânâ'nın kızının soyundan gelen "Înâs Çelebi"lerin önemli rol oynaması kadınların Mevlevîlik içerisinde üstlendiği aktif rolü vurgulamaktadır.⁵

Mevlevîlik içerisinde belirgin halde görülen kadın varlığının sebebini Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki ifadelerle destekleyebiliriz:

*"Allah kadını, erkek onunla rahat etsin, ona eş olsun diye yarattı. O halde Âdem Havva'dan nasıl olur da ayrı olabilir, Havva'sız nasıl yaşayabilir. Erkek, yiğitlikte Zaloğlu Rüstem olsa, cesaretle Hz. Hamza'dan ileri geçse, hükmetmek konusunda kendi eşinin esiridir. Âlemi güzel, tatlı sözleriyle mesteden kendine bağlayan Hz. Peygamber bile, 'Kellimnî yâ Hümeyrâ' (Ey pembecik! Konuş benimle) diye niyazda bulunurdu. Su, ateş üzerine dökülürse onu söndürür. Su, görünüşü, heybeti bakımından ateşten üstündür. Fakat su, bir kap içerisinde konulursa ateş onu kaynatır. Bir tencere ikisi arasında engel olursa, ateş o suyu yok eder, buhar haline getirir. Görünüşte su, nasıl ateşten üstün ise, sen de kadından üstünsün. Fakat hakikatte ona mağlup olmuşsun. Ona yenilmişsin, ona muhtaçsın. Onsuz yapamazsın. Onu istemektesin. Onu sevmektesin. Böyle bir özellik, yalnız insanda vardır. Sevgi, hayvanda azdır. Çünkü yaratılışlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acıma hissi insanî vasıflardır. Hiddet ve şehvet ise hayvanî özelliklerdir. Kadın sadece sevgili değildir. Hakk'ın nurudur. Sanki o, mahlûk/yaratılmış değil; hâlik/yaratıcıdır."*⁶

Burada Hz. Mevlânâ'nın kadını "hâlik/yaratıcı" olarak tanımlaması, onun anne olmak, insan neslinin devamına vesile olmak gibi bir üstünlüğüne işaret etmektedir. *Mesnevî*'nin bu bölümünde ayrıca Hz. Mevlânâ, Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe'ye 'Kellimnî yâ Hümeyrâ' (Ey pembecik! Konuş benimle) iltifatından bahsetmektedir ki, kendisini, kızını daima ayakta karşılayarak kadına hürmet gösteren bir "peygamberin ayağının tozu ve Kur'ân'ın bendesi" olarak tanımlayan Hz. Mevlânâ'nın kadına bakış açısını belirlemek açısından önemlidir.

Mesnevî'nin bu bölümünde kadın ve erkeğin "su" ve "ateş"e benze-

4 Hülya Küçük, "Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 20 (Ankara: 2007), 71.

5 Barihüdâ Tanrıkorur, "Mevlevîlik", *DİA*, XXIX, 469.

6 Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi* II (İstanbul: Şamil Yayınevi), 1166-1169.

tilmeleri ise, “üstünlük” vurgusu içindir. Erkek suya, kadın da ateşe benzetilmiştir. Görünüşte ateş, suyu söndürebilme özelliğine ve kuvvetine sahiptir. Ancak aynı su, bir kap içerisinde bulunduğunda ateş onu kaynatır, buhar hâline getirir. Ateş, kaplar dolusu suyu yok edebilir. Mevlânâ’ya göre görünüşte su gibi olan erkek, kadına hâkim bir durumda ise de ateşin harâreti gibi kadının sevgisi ve câzibesi de erkeği coşturup kaynatıp tüketmek için yeterlidir.⁷

Mesnevî’ye yapılan şerhler içerisinde de konuya temas edildiği görülmüştür. Şerhlerde, Hz. Mevlânâ’nın ifâdeleri üzerine, en kuvvetli erkeklerin bile kadınlar karşısında gösterdikleri zaafın sebebinin açığa çıktığı, kadına mağlup olmanın erkekte bir seviye ve irfan farkı olduğuna vurgu yapılmıştır.⁸ Ayrıca, kadın sevgi, câzibe, güzelliği temsil etmektedir ve kadına duyulan sevgi, kadının varlığında Allâh’ın güzelliğinin müşâhede edilmesindedir.⁹

Mesnevî’de yer alan başka bir hikâye çerçevesinde de kadın “nefs”i, erkek “akl”ı temsil etmektedir: “*Erkeğin ve kadının mâcerası naklolundu. Ey dinleyici! Bunu, yani kadını nefsinin, erkeği de aklının örneği bil. Nefs ile akılı temsil eyleyen bu kadın ve erkek, iyi ve kötü için sana çok lâzımdır. İnsana lâzım ve zarûrî olan iki şey, yani nefis ve akıl, şu dünyada (bedende) gece-gündüz savaş içerisinde. Kadın daima ev ve onun muhtaç olduğu şeref ve haysiyeti, kezâ etmek, sofrâ, izzet ve itibâr gibi şeyleri ister. Nefs de kadın gibi muradının hâsıl olması için gâh tevâzu gösterir, gâh büyüklük taslamaya kalkar. Akıl ise öyle düşüncelerden haberdâr değildir. Onun zihninde Allah korkusundan başka bir şey yoktur. Kissanın sırrı da bir tuzaktır. Lâkin şimdi o kissanın hikmetini dinle. Eğer sadece maneviyât kâfi gelseydi, âlem halkı işten-güçten kesilir, âtil kalırdı. Eğer Allâh sevgisi sadece düşünce ve mânâdan ibaret bir hakikat olsaydı, namaz ve orucun da olmazdı”¹⁰*

Mevlânâ’nın ifadesiyle akıl ve nefis insan bedeninde sürekli bir çatışma içerisinde oldukları. Kişinin iyi ve kötüyü ayırt edebilmesi için bu iki kavramı etraflıca bilmesi gerekmektedir. Nitekim nefis ve akıl birbirinden ayrılmaksızın insanı meydana getirirler. Nasıl ki, nefis ve akıl birbirinden

7 Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000), 349.

8 Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, 350.

9 Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, 350; Ahmed Avnî Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi II*, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı (İstanbul: Kitabevi, 2005), 147.

10 Mevlevî, II, 1246-1249; Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, 380.

ayrılmıyorsa, kadın ve erkek de insan cinsini meydana getiren temel unsurlar olarak bir bütündürler, birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

Mevlânâ'nın başta eşi olmak üzere âilesindeki ve çevresindeki kadınlar kaynaklarda "zamanın velileri" olarak tanımlanmışlardır.¹¹ Hz. Mevlânâ'nın eserinde de büyük bir hürmetle bahsedilen kadınlar ile Hz. Mevlânâ daima bir arada olmuş ve onların eğitimleri ile ilgilenmiştir. Nitekim Konya'da hanımların zaman zaman Konya'nın önemli isimlerinden Eminateddin Mikâil'in hanımının misafiri olup, bu meclislere Hz. Mevlânâ'nın katılmasını talep ettikleri anlatılır. Eminateddin Mikâil isimli kişinin hanımına Hz. Mevlânâ'nın büyük hürmet gösterdiği ve "Şeyh-i Havâtîn/Hanımların Şeyhi" diye iltifat ettiği rivâyet edilir. Bu davet taleplerini geri çevirmeyen Hz. Mevlânâ, Eminateddin Mikâil'in evinde gerçekleştirilen bu sohbet meclislerinde hanımların irşad ve nasihati ile meşgul olmuş¹² ve daha çok tahsilli çevrelerde özellikle sanatkârlar, şâirler, musikişinaslar arasında yayılan Mevlevîliğe, Konya'nın ileri gelenlerinin hanımları da büyük ilgi göstermiş, Mevlânâ'ya gönülden bağlanmışlardır. Zengin olanlar dergâhın ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardır.¹³ Mevlânâ'dan sonra da kadınlar, Mevlevîlik tarikatının içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Örneğin Ulu Arif Çelebi'nin talebesi Konyalı Arife Hoşlikâ Hatun Tokat'ta Mevlevîliğin ilk temsilcisi olmuştur.¹⁴

Kadınlar Mevlevîlik'te manevî eğitime dâhil olup, "dede" unvanı alamamakla beraber, dervişânın almış olduğu diğer eğitimi alabilmekteydiler. İslâmî ilimler, *Mesnevî* dersleri, Arapça-Farsça eğitimi Mevlevîlik'te kadınların dâhil oldukları eğitim süreçleridir.

Mevlânâ'dan sonra, âile fertleri arasında da kadına ehemmiyet verilmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi, Hz. Mevlânâ âilesinden III. Muhammed Ârif Çelebi'nin (1597-1642?) kızı olan Kâmile Hanım, babası tarafından iyi bir eğitim görmüştür.¹⁵ Kâmile Hanım, Kütahya eşrâfından,

11 Mevlânâ âilesinde ve ilk dönem Mevlevîliği içerisinde öne çıkan kadınlar hakkında geniş bilgi için bk. Hülya Küçük, "Türk Tarihinde Kadın Veliler: İlk Dönem Mevlevîliği Örneği", *İSTEM* 5, sy: 10 (2007): 65-74.

12 Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn-Âriflerin Menkıbeleri* I, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 531-532.

13 Eflâkî, *Menâkıb* II, 152-152, 369, 573.

14 Eflâkî, *Menâkıb*, II, 326.

15 Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* I (Kahire: 1866), 256.

asil bir âileye mensup olan Mustafa Ağa adında bir zatla evlenerek Kütahya'ya gitmiştir.¹⁶

Kâmile Hanım, evlenerek Kütahya'ya geldiğinde, Kütahya Mevlevîhânesi, bir nevi fetret dönemi geçirmekteydi. Yine Mevlânâ ailesine mensup, İlyas Paşa (ö. 1371) oğlu Celâleddin Ergün Çelebi'yle (ö. 1373) başlayan mevlevîhânenin postnişinliği, Celâleddin Ergün Çelebi oğlu Burhâneddin İlyas Çelebi (ö. 1394-1395) ile devam edip; Burhâneddin İlyas Çelebi'nin amcası Şâh Melik'in oğlu Zeynüddin Çelebi'nin m. 1424 yılında vefâtından sonra kesintiye uğramıştır. Bu döneme rastlayan Timur Olayı'nın, toplumun birçok kesimi gibi mevlevîleri ve mevlevîhâneleri de olumsuz etkilemiş; bu bozgunun Kütahya Mevlevîhânesi de nasibini almıştır. Zeynüddin Çelebi'nin 1424'te vefâtının ardından, Çelebi Âilesi olarak anılan Mevlânâ ailesi üyeleri, ya Konya'ya geri dönmek ya da farklı coğrafyalarda hizmet etmek amacıyla Kütahya'dan ayrılmışlar ve mevlevîhâne, Kâmile Hanım'ın evlenerek Kütahya'ya gelişine kadar, tayin edilen bir türbedar ve bazı dedelerin gayretleriyle idâre edilmiştir.¹⁷ Kaynaklarda "mesnevîhân" unvanıyla anılan¹⁸ Kâmile Hanım Kütahya'ya yerleştikten sonra, mevlevîhânedeki *Mesnevî* takrirleri yapmış; Kütahya'daki Mevlevî geleneği ve mevlevîhâneyi canlandırmış, dervişâna hizmet etmiştir.¹⁹

Kâmile Hanım, cömertliğiyle tanınan, sâliha bir hanım olarak anıl-

16 Mustafa Sâkib Dede, *Sefîne* I, 256-257; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat* (İstanbul: Vatan Matbaası, 1328), 241; Bazı kaynaklarda Kâmile Hanım'ın Kütahya'ya mesnevîhân tayin edilerek gönderildiği bilgisi varsa da bu bilgi yanlıştır ve Kâmile Hanım evlenerek Kütahya'ya gelmiş ve âilesinden intikal eden mane'î mirasa sahip çıkmıştır. (Hayat Nur Artıran, "Mevlevî Erkânı İçinde Kadının Yeri", http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=1009)

17 İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 240; Bazı kaynaklarda, Timur Hâdisesi'nden önce de mevlevîhânenin şeyhlik makâmında, Zeynüddin Çelebi'nin (ö. 828 h./1424 m.) hemen akabinde Kütahyalı İbrahim Dede'nin bulunduğu, Timur Hâdisesi döneminde, mevlevîhânenin işlerinin yalnızca bir türbedar vâsıtasıyla yürütüldüğü, hâdisenin sona ermesinin akabinde İbrahim Dede'nin tekrar posta geçerek mevlevîhâneyi canlandırdığı aktarılmaktadır. Ancak, Zeynüddin Çelebi'nin vefât tarihi ile Kütahyalı İbrahim Dede'nin (ö. 1010 h./1601 m.) vefâtı arasında 170 sene civarı bir fark olması sebebiyle Kütahyalı İbrahim Dede'nin Timur Hâdisesi sonrasında türbedar olan zattan görevi devraldığını düşünmekteyiz. Bk: Sezâi Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı* (İstanbul: Simurg Yayınları, 2003), 214, dipnot: 2.

18 KMMA, 51/29.

19 İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 241.

maktadır.²⁰ Vefat tarihini bilmediğimiz Kâmile Hanım, Kütahya'da, şimdi Dönerler Câmii olarak bilinen Kütahya Mevlevihânesi'nde medfundur.²¹

Kütahya'da Mevlevîliğin ihyâsını sağlayan, Kütahya halkını Mevlevîlik ve Mevlânâ'nın dünyası ile tekrar buluşturan, Kâmile Hanım, evlatlarını da bu hassasiyet ve gelenek çerçevesinde yetiştirmiştir. Kendisinden sonra oğlu Hüseyin Çelebi ve kızı Hacı Fâtıma Hanım da Mevlevî gelenek ve Kütahya Mevlevîliği açısından mühim isimler olmuşlardır.

Kâmile Hanım'ın kızı olan Fâtıma Hanım'ın doğum târihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Ancak, 1122 h./1710 m. tarihinde, 87 yaşında iken vefat ettiğini kaynaklar rivâyet etmektedir.²² Buradan yola çıkarak, Hacı Fâtıma Hanım'ın 1032 h./1623 m. senesinde doğduğunu söyleyebiliriz.

Fâtıma Hanım, kalabalık bir derviş topluluğunu hacca götürmesi ve birçok cömertliği sebebiyle hayatı boyunca, "Ümmü'l-fukarâ" ve "Râbia-i Sâniye" olarak anılmıştır.²³

Hacı Fâtıma Hanım'ın bütün vaktini ilim tahsili, *Mesnevî* takrîrleri, dervişlerin eğitimi ile geçirmiştir ve geniş bir kütüphâne sâhibi olduğu bilinmektedir.²⁴ Kütüphânesini, Kütahya Ergüniyye Mevlevihânesi'ne vakfetmiştir ve vakfedilen kitaplarda; *Vakf-ı el-Hâcce Fâtıma Hanım min evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhu'l-a'lâ li-fukarâ-i tarîka-i cedd-i bi'l-emcedleri mezkûr mukîmîne fî'l-makâmi'l-münîrin el-Ergünî be-Kütahya afâ-anhâ ve gafera lehâ ya da Vakf-ı el- Hâcce Fâtıma Hanım min evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhu'l-a'lâ li-fukarâ-i tarîka-i cedd-i-es'ad mezkûr mukîmîne fî'l-makâmi's-şerîfi'l-münîr el-Çelebi Ergün el-Mevlevî* kaydı bulunmaktadır.²⁵

Aynı zamanda, Hacı Fâtıma Hanım çeşitli vesilelerle şiirler kaleme almıştır. Hatta Hacı Fâtıma Hanım'a ait bir *Dîvân*'dan bahsedilmektedir. Ancak Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (ö.

20 Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne* I, 256.

21 İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 241.

22 Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne* I, 264.

23 Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne* I, 261; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 242.

24 Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne* I, 265.

25 Abdurrahman Doğan, *Kütahya Ergüniye Mevlevihânesi* (Bursa: Sır Yayıncılık, 2016), 91, resim 954; KMMMA, 51/29.

1858) İstanbul'dan dönüşleri esnasında bir sûretini almak ve orijinalini geri göndermek üzere emâneten *Dîvân*'ı almış Konya'ya götürmüş ve *Dîvân* iade edilmeyerek Konya'da kalmıştır.²⁶ Ancak Hacı Fâtıma Hanım'ın şiirlerinden bazılarını kaynaklarda rastlamak mümkündür. Nitekim şahsına ve Mevlevîler'e birtakım sataşmalarda bulunan bir kişiye verdiği cevaplar yerini bulmayınca şiirle karşılık vermiştir.²⁷ Ayrıca, hac ziyareti dönüşünde konakladıkları Konya'da Kubbe-i Hadrâ/Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyareti esnasında da inşâd ettiği şiiri de kaynaklarda geçmektedir.²⁸

Mevlevî kültürü içerisinde hizmet eden hanımlar sadece Kâmile Hanım ve kızı Hacı Fâtıma Hanım ile sınırlı değildir. Konya ve Kütahya kadar önemli bir mevlevîhâne olan Karahisar/Afyon Mevlevîhânesi'nde de, yine Mevlânâ âilesine mensûb hanımlar vazife yapmışlardır. Küçük yaşlarda, "hâfız" olan, aynı zamanda hadis ve tefsir alanında babasından eğitim gören, *Mesnevî*'nin sırlarına vâkıf olarak insanları da bu konuda aydınlatan ve kaynaklarda "sâliha" olarak anılan Destinâ Hanım;²⁹ küçük yaşından itibaren yazdığı şiirleri kaynaklarda yer alan, Arapça ve Farsça'ya hâkim olduğu bilinen Güneş Hânım;³⁰ kızkardeşi Kerîme Hanım³¹ ve Kâmile Hanım'ın kızkardeşi Âişe Hanım Karahisar/Afyon Mevlevîhânesi'nde görev

26 KMMA, 51/29.

27 *Mevlâyadır velâmız biz Mevlevîleriz / Ser-mest-i sırr-ı ma'rifet-i Mesnevîleriz
Neyler gibi ki seyr-i makâmât etmede / Hem-pây-ı vecd ü hâlet-i hûy-ı kavîleriz
Bîgânelerle peyrev-i pîr olmazız hele / Hem-demler ile kâfile-i ma'nevîleriz
Bî-üft ü hîz tayy-ı mekân eyleriz müdâm / Süllâk-i zâd u râhile-i pertevîleriz
Mânend-i şems Fâtıma tenhâ-rev ol yürü / Mevlâyadır velâmız biz Mevlevîleriz*
(Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne* I, 260)

28 *Dili halvet-güzîn-i râz eden iş-i hayâlidir / Dü-dîdem reh-nişîn-i zâr eden şevk-i visâlidir
Dil ü dîde nice bî-dûd u derd olsun bu esnâda / Ezelden her biri bir gûneser-mest-i celâlidir
N'ola dâim harâb-ı neş'e-i feyz olsalar zîrâ / Dü-âlemde iki kardâş hayrân-ı kemâlidir
Yeridir olsalar rû-mâl-i fırsat-ı âsitânın / Biri yek-pâre ihlâs u biri ayn-i cemâlidir
Aceb mi olsalar âyine-dâr-ı dest-i ihsânın / Biri dervîş-i gamm-pîşe biri abdâl-i hâlidir
Gerekmez rûşenâ-yı mihr ü mehden onlara şâhen / Ki bunlarda harf-i meclis-i câm-i
helâkindir
Eğerci kem nümâdır Fâtıma kec-bîn ü kem-fehme / Velî çeşm-âşinâ-yı hikmete genc-i
nevâlidir*
(Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne* I, 260; İhtifâlcı Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 241-242)

29 Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne* I, 252; İhtifâlcı Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 275.

30 Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne*, I, 254.

31 Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne*, I, 254.

yapmış Mevlevî hanımların ilk akla gelenleridir.

Bu isimlerden, Destinâ Hanım, babasının vasiyetine binâen, kardeşi Küçük Muhammed Çelebi'ye vekâleten Karahisar Mevlevîhânesi postnişînliğini yürütmüştür.³² Ancak Destinâ Hanım, Karahisar Mevlevîhânesi'nde hanımlar için tahsis edilmiş kısımda ibâdet ve zikir ile meşgul olduğundan, babasının tavsiye ettiği bir dervişi mesnevîhân, diğer bir dervişi de ser-halka seçmiş ve Destinâ Hanım da mevlevîhânenin idârî işleri için bu kimselerle görüşmüş ve mevlevîhânenin idâresini bu şekilde devam ettirmiştir.³³

Destinâ Hanım'ın yeğeni olan Güneş Hanım'ın postnişîn olarak vazife yaptığını bilmemekteyiz. Ancak kendisinin vakıf mütevellisi olduğu bilinmektedir.³⁴ Kerîme Hanım ve Âişe Hanımlar da Güneş Hanım gibi vakıf mütevellisi olarak söz sahibi olmuşlardır.

Tasavvuf tarihi haricinde edebiyat tarihini incelediğimizde de, XIX. yüzyıl şairlerinden Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Mevlevî gelenek içerisinde yetişmiş ve eserlerinde bu geleneğe bağlılık ve Mevlânâ'ya olan muhabbetlerini dile getirmişlerdir. 1847'de vefatının ardından Leylâ Hanım'ın Galata Mevlevîhânesi'ne;³⁵ *Dîvân*'ında Mevlânâ'dan, Sultan Vele'den, Şems'ten, *Mesnevî*'den, Mevlevî geleneğin önemli unsurlarından (ör: ney, kudüm, semâ, semâhâne, devr-i veledi, sikke, hırka, tennûre, destegül, çile, matbah..) Şeref Hanım'ın da 1861'de vefatıyla Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmelerini bu muhabbetlerinin göstergesi olarak söyleyebiliriz.³⁶

Mevlânâ döneminde başlayarak çeşitli dönemlerde ön plana çıkmış Mevlevî hanımlardan son örneği yakın bir tarihten vermek Mevlânâ sevgisinin devamına vurgu yapmak açısından önemlidir: Aslen Trabzon-Ak-

32 Karahisar Mevlevîhânesi postnişîn listelerinde Destinâ Hanım'ın ismi zikredilmese ve bazı kaynaklar Destinâ Hanım'ın postnişîn olarak değil, mütevellî olarak vazife yaptığında ısrâr etseler de *Sefîne*'deki ifâde babasının vasiyeti ile postnişîn olduğu şeklindedir. (Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne* I, 246-252; Yusuf İlgar, *Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları* (Afyonkarahisar: 2008), 66-69)

33 Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*, I, 252.

34 Mustafa Sâkîb Dede, *Sefîne*, I, s. 255; İhtifâlcî Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya*, 276.

35 İsmail Ünver, "Leylâ Hanım", *DİA*, XXVII, 157.

36 Şeref Hanım hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Şerife Uzun, "Bir Kadın Şâirin Dilinden Hz. Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî-i Şerîf", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research* 8, sy. 37 (Nisan 2015): 266-277.

çaabatlı Lermioğulları âilesinden Ayten Lermioğlu, ve annesi Nazmiye Hanım Mevlvî geleneğe bağlı oldukları bilinmektedir. Ayten Lermioğlu, Mevlânâ muhabbetiyle ve o muhabbet ekseninde 4 telif 1 tercüme, 5 eser kaleme almıştır. *Aşk Burak* isimli ilk eseri, *Mesnevî*'den alınan ilhamla kaleme alınmış şiirlerden oluşmaktadır. *Mevlânâ ve Yakınları* isimli ikinci eser de Mevlvîlik tarihinde öne çıkan isimleri bir araya getiren, bir biyografi eseridir. "Yediyüzüncü Şeb-i Arûs için Niyâz Armağanı" alt başlığını taşıyan *Mevlânâ ve Aşk* eseri kaleme aldığı üçüncü eserdir. Râbiatü'l-Adeviyye'den başlamak üzere tasavvuf tarihinden önemli isimleri bir araya getirdiğı *Tasavvuf Âleminden-Evliyâ Menkıbeleri* isimli eseri telif olarak kaydedilen dördüncü ve son çalışmasıdır. Ayten Lermioğlu'nun, bir de Nicholson'un ünlü *Mevlânâ Celâleddin Rûmi* eserini tercüme ettiği eseri bulunmaktadır. 6 Ocak 1986 tarihinde vefat eden Ayten Lermioğlu, Topkapı Mezarlığı'ndadır.³⁷

Sonuç

Hız. Peygamber'in temsilcisi olduğı "güzel ahlâk" ile ahlâklanmayı hedefleyen tasavvuf dünyasında kadının varlığını göz ardı etmek mümkün değildir. Kadın sûfileri temsil eden en önemli örnek olan Râbiatü'l-Âdeviyye tasavvufa farklı bir bakış açısı getirerek "Allah sevgisi/muhabbetullah" kavramını belirgin hâle getirmiştir. Sonraki dönemlerde Allah ve insan sevgisini eserlerinde dile getirip hayatında uygulayan Mevlânâ'nın da insana insanı anlatmayı hedeflediğı *Mesnevî*'sinde kadını ele alışını, kadından hürmetle bahsetmesi ve onu "cemâl" in temsilcisi görerek, erkeklerin kemâl ve irfan sahibi olanlarının kadına hürmet ve muhabbet duyacaklarını belirtmesi Mevlvîlik tarihi içerisinde kadının yerini belirlemek açısından önemlidir. Nitekim çalışmamızın merkezinde bulunan Mevlânâ âilesinden Kâmile Hanım özelinde Mevlvî hanımların Mevlânâ muhabbetiyle birçok eser ortaya koyduklarını, kendilerine ulaşan manevî mirâsa sahip çıktıklarını, vakıf mütevelliliğı başta olmak üzere çeşitli şekillerde Mevlvîliğe hizmet ettiklerini, buldukları coğrafyalarda çeşitli sebeplerle faaliyet gösteremeyen Mevlvîlik merkezlerini yeniden ihyâ ettiklerini, bu merkezlerde hizmet ettiklerini görmekteyiz. Kadınların Mevlvîliğe gösterdiği ilgiyi sadece Mevlânâ âilesi ile sınırlamak da mümkün değildir. Nitekim edebiyat tarihinde çeşitli isimlerin Mevlânâ'ya

37 Ali Birinci, "Ayten Lermioğlu-İstanbul'da Akçaabatlı Bir Şâire", *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu* (Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2014), 359-361.

duydukları muhabbeti kaleme aldıkları eserlerde dile getirdiklerini görmekteyiz. Kadınların Mevlevîlik içerisinde bu kadar faal olmalarının temelinde Mevlânâ'nın kadına bakış açısının ve verdiği değerin yer aldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Artıran, Hayat Nur. "Mevlevî Erkânı İçinde Kadının Yeri", http://akademik.semazen.net/author_article_detail.php?id=1009.

Birinci, Ali. "Ayten Lermioğlu-İstanbul'da Akçaabatlı Bir Şâire". *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu*. Trabzon: Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2014. 359-361.

Doğan, Abdurrahman. *Kütahya Ergüniye Mevlevîhânesi*. Bursa: Sır Yayıncılık, 2016. 91. resim 954.

Eflâkî, Ahmed. *Menâkıbu'l-Ârifîn-Âriflerin Menkıbeleri* II. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.

İhtifâlcî Mehmed Ziyâ. *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*. İstanbul: Vatan Matbaası, 1328.

İlgar, Yusuf. *Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları*. Afyonkarahisar: 2008.

KMMA, 51/29.

Konuk, Ahmed Avnî. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* II. hz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı. İstanbul: Kitabevi, 2005.

Küçük, Hülya. "Mevlevî Hanım Halîfe ve Şeyhler". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 20. Ankara: 2007. 69-78.

....., Hülya. "Türk Tarihinde Kadın Veliler: İlk Dönem Mevlevîliği Örneği". *İSTEM* 5 sy. 10. 2007. 65-74.

Küçük, Sezâi. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.

Mustafa Sâkıb Dede. *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* I. Kahire: 1866.

Rifâî, Kenan. *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.

Schimmel, Annemarie. *Bir Kadın Sufi: Rabia*. İstanbul: İnsan Yayın-

Betül Saylan

ları, 1991.

Tâhirü'l-Mevlevî. *Mesnevî Şerhi* II. İstanbul: Şamil Yayınevi.

Tanrıkorur, Barihüdâ. "Mevlevîlik". *DİA*. XXIX. 468-475.

Uzun, Şerife. "Bir Kadın Şâirin Dilinden Hz. Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî-i Şerîf". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research* 8. sy. 37. Nisan: 2015. 266-277.

Ünver, İsmail. "Leylâ Hanım". *DİA*. XXVII. 157.